

ALAPVETŐ JOGOK BIZTOSA
AZ ENSZ NEMZETI EMBERI JOGI INTÉZMÉNYE

Az alapvető jogok biztosa
mint fogyatékosügyei független mechanizmus

JELENTÉSE

AJB-2776/2023. számú ügyben
a Fogd a Kezem Alapítvány Terápia-és Munkaotthonban tett
látogatásáról

Előadó: Dr. Pápai-Tarr Ágnes

*Érintett szerv: Fogd a Kezem Alapítvány Terápia-és Munkaotthon
(7634 Pécs, Kovács Béla u.10.)*

**Az alapvető jogok biztosának
Jelentése
az AJB-2776/2023. számú ügyben**

1. A vizsgálat megindítása

Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) 1. § (3) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa – a civil társadalom, különösen a fogyatékossgal élő személyek és az őket képviselő szervezetek bevonásával – biztosítja a 2007. évi XCII. törvénnyel kihirdetett, a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény (a továbbiakban: Fogyatékossgügyi Egyezmény) 33. cikk 2. pontja szerinti független mechanizmus feladatainak teljesítését. Az Ajbt. 39/N. § és 39/O.§ (1) bekezdései értelmében az alapvető jogok biztosa a *fogyatékossgügyi független mechanizmussal kapcsolatos feladatainak* a teljesítése érdekében rendszeresen vizsgálja – a 18. § (1)-(7) bekezdésére tekintet nélkül, beadvány és felmerült visszásság hiányában is – a fogyatékossgal élő személyek jogainak a Fogyatékossgügyi Egyezmény előírásainak való megfelelés szerinti érvényesülését.

Ezen feladatkörömben *kiemelt célként határozta meg a fogyatékossgal élő személyek nappali ellátását végző intézmények gyakorlati működésének megismerését és alapvető jogi szempontból történő monitorozását*, tekintettel arra is, hogy az Ajbt. 39/O.§ (2) bekezdés alapján az alapvető jogok biztosa a 18. § (4) bekezdésében meghatározottakon túlmenően természetes személy alapvető jogával kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytat, ha a fogyatékossgal élő személy nem képes jogai védelmében fellépni vagy beadvány benyújtása aránytalan nehézséget jelentene számára.

A vizsgálatot – a fenti törvényi rendelkezéseken túl – indokolja továbbá, hogy a fogyatékossgal élő személyek számára nappali ellátást nyújtó intézmények szerepe és kapacitásaik rendkívül meghatározó a szociális ellátó rendszerben, az érintett fogyatékossgal élő személyek életében. A fogyatékossgügyben bekövetkezett paradigmaváltásnak, így a fogyatékossgal élő személyek helyzetének, valamint jogainak az emberi jogi szemlélete egyik fontos alappillére a nagy férőhelyszámú bentlakásos intézmények felszámolása, egyúttal a fogyatékos személyek társadalmi befogadása, teljes és érdemi inklúziója, a közösségi alapú szolgáltatások széleskörű megszervezésével. A nappali intézmények által nyújtott szolgáltatások iránti igény növekszik egyrészt a kiváltási folyamat eredményeként, másrészt pedig a családban maradó fogyatékossgal élő személyek – remélhetőleg – növekvő számának következményeként. A Fogyatékossgügyi Egyezmény ugyanis kifejezetten támogatja a fogyatékossgal élő személyek családban maradását, amelynek szintén alapvető feltétele a fogyatékossgal élő személyek számára elérhető, magas szakmai színvonalon nyújtott nappali ellátások hozzáférhetősége. Mindezekre tekintettel kiemelt jelentőségű a nappali ellátások alapvető jogi szempontú vizsgálata, az esetleges hiányosságok feltárása, a jó gyakorlatok megismerése.

A nappali ellátásban részesülő fogyatékossgal élő személyek jogainak védelme érdekében, a fogyatékossgügyi független mechanizmus keretében, az Ajbt. 18. § (4) bekezdés alapján, hivatalból eljárást indítottam a Fogd a Kezem Alapítvány Terápia és Munkaotthon (7634 Pécs, Kovács Béla u. 10. (továbbiakban: Intézmény) alapjogi szempontú vizsgálatára, melynek során munkatársaim *2023. július 26-án személyesen helyszíni vizsgálatot tartottak az Intézményben.*

2. Az érintett alapvető jogok és alkotmányos elvek

- *A jogállamiság elve és a jogbiztonság követelménye:* [Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés]; „Magyarország független, demokratikus jogállam.”;
- *Az emberi méltósághoz való jog:* [Alaptörvény II. cikk]; „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”;
- *Az egyenlő bánásmód követelménye és az esélyegyenlőség előmozdításának elve* [Alaptörvény XV. cikk (1)-(2) bekezdés]; „A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes. Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”;
- *A fogyatékosággal élők kiemelt védelme:* [Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdés]; „Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.”;
- *A nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangja* [Alaptörvény Q) cikk (2)-(3) bekezdés „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.”].

3. Az alkalmazott jogforrások

- Alaptörvény;
- Ajbtt.;
- Fogyatékosügyi Egyezmény (CRPD);
- A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: Fot.);
- A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (a továbbiakban: Szocvtv.);
- A személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet (a továbbiakban: SzCsM rendelet.);
- Az Országos Fogyatékosügyi Programról (2015-2025) szóló 15/2015 (IV.7.) OGY határozat (a továbbiakban: OFP);
- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban Mt.).

4. A megállapított tényállás

4.1. Az Intézményről

Az Intézmény működésének megismerésében az Intézmény vezetője volt munkatársaim segítségére. Az Intézményt 1991-ben szülők és szakemberek hozták létre, hogy a családban élő fogyatékos személyek számára nappali ellátást és fejlesztő foglalkoztatást biztosítsanak. Az Intézmény fenntartója a Fogd a Kezem Alapítvány, ellátási területe Baranya Vármegye, jellemzően Pécsről és a környező településekről fogadnak fogyatékos személyeket. Az ellátotti kör 16. életévét betöltött, illetve a tankötelezettség alól véglegesen felmentett értelmi

fogyatékossgal élő személyek, akik családban, saját otthonukban élnek. Az Intézményben engedélyezett nappali ellátotti létszám 40 fő. A fejlesztő foglalkoztatásban engedélyezett létszám 50 fő. Az Intézmény célja, hogy a fogyatékossgal élők különböző igényeinek megfelelően, sokrétű szolgáltatást biztosítsanak. Ennek érdekében az intézményi szolgáltatások mellett folyamatosan pályázati programokat valósítanak meg, nagy hangsúlyt fektetnek a szakemberek továbbképzésére és törekednek a társadalmi elfogadás erősítésére. Az intézményvezető elmondása szerint *az Intézmény küldetése a partneri viszony kialakítása a fogyatékossgal élő személyekkel és családtagjaikkal, az esélyegyenlőség elősegítése, a sérült személyek önérvényesítő képességének erősítése, az önálló életvitelhez való hozzásegítés, továbbá az életminőség javítása a foglalkoztatással, a művészeti fejlesztéssel, a rekreációs lehetőségek biztosításával, csoportos és egyéni mozgásfejlesztéssel és életvezetési tanácsadással.*

4.2. Az Intézmény infrastrukturális, tárgyi adottságai

Az Intézmény családi házas környezetben Pécs külvárosában helyezkedik el, tömegközlekedési eszközzel jól megközelíthető. Az épület kívülről felújított, az ellátásban részesülők kényelmét és a szabad levegőn tartózkodás lehetőségét, valamint a szabadidő kulturált eltöltésének lehetőségét is biztosítja egy rendezett parkosított udvarrész és a kb. 20 m² nagyságú terasz (lásd: 1. számú melléklet). Jó idő esetén az Intézménynek ezeken a részein zajlanak a szabadidős foglalkozások, a mindennapos mozgásnevelés és bizonyos kézműves foglalkozások is. A kert ápolásába lehetőség szerint az ellátást igénybe vevőket is bevonják.

Az épület belülről is rendezett, újszerű, élénk színek teszik vidámmá a környezetet. Az épület főbejáratánál öltözőszekrények és információs tábla található. A tábla az ellátottak programjairól, rendezvényekről és fontos információkról (ellátottjogi képviselő neve, elérhetősége, házirend stb.) jól látható helyen tájékoztatja a szülőket és az ellátottakat. Az épület alsó szintjén, közvetlenül a bejárat mellett található egy eszközökkel jól felszerelt tornaszoba (lásd: 2. számú melléklet), mosókonyha, és illemhely. Az információs tábla előtt elhaladva nyílik a földszinti üvegfalú, világos folyosó (lásd 3. számú melléklet), melyről két foglalkoztató műhely (kreatív és terápiás műhely) valamint egy iroda közelíthető meg.

A folyosón tovább haladva található az étkező előtere, ahol férfi és női mosdó is elérhető. Az étkező tágas, barátságos, napközben közösségi helyiségül is szolgál (lásd: 4. számú melléklet). Csoportos rendezvényeket, házikonferenciát, szabadidős programokat, zenefoglalkozást tartanak itt. Innen nyílik a konyha, és a mosogatóhelyiség, mosogatógéppel, hűtővel, tűzhellyel, dupla kádas mosogatóval, csepegtetővel. A hátsó, emeleti részen az irodahelyiségek találhatóak. A központi alsó folyosóról lehet feljutni az emeleti két műhelybe: gyertyaöntő és bedolgozó műhelyekbe. *Az Intézmény emeleti részére történő feljutás nem akadálymentesített, kizárólag lépcsőn lehet a műhelyeket megközelíteni. Az intézményvezető tájékoztatása alapján ez pillanatnyilag azért nem jelent problémát, mert nincs olyan súlyosan mozgásában korlátozott személy, aki ne tudná a felső szintet a lépcsőn keresztül megközelíteni.*

Összességében az épület teljes egésze rendezett, barátságos, vidám, jó hangulatot, nyugalmat áraszt. A műhelyek modernnek, jól felszereltek. Az épület több részén, az alsó szinten a műhelyekben, illetve a folyosón pihenő sarkok vannak kialakítva.

4.3. Az Intézmény működésének személyi feltételei

Jelenleg 1 fő intézményvezető, 2 fő terápiás munkatárs és 2 fő gondozó, mindannyian heti 40 órás munkaviszonyban látják el feladataikat.¹ *A szakképzettségi arány a jogszabályi*

¹ SzCsM rendelet 2. számú melléklet alapján

előírásoknak megfelelően alakul, az alkalmazottak 100%-a szakképzett. Az intézményvezető tájékoztatása alapján a nappali ellátásban is tapasztalható a szakemberhiány és rengeteg energiát fektetnek abba, hogy megfelelő szakembereket foglalkoztassanak. Véleménye szerint az Intézmény munkatársaitól elvárt viselkedés és értékrend az, amit nem minden munkavállaló képes magáévá tenni. Az erre a munkára nem alkalmas, nem elhivatott szakemberek rövid idő alatt (maximum 1 év) el is hagyják az Intézményt. A vezető szerint fontos a gondozó kollégák mintaadása, példamutatása, hisz ők a fiatalok számára a felnőtt munkavállalói és követendő példa. A gondozó, terápiás munkatársak feladata nem csupán a foglalkoztatás koordinálása, felügyelete, hanem a csoportos és egyéni fejlesztés és mentálhigiénés ellátás biztosítása. A mindennapi tevékenységbe be kell építeni az önálló életvitelre nevelést, önértékelést és segítő, támogató attitűdöt. Bonyolultabb esetekben a mentálhigiénés ellátást esetmegbeszélés előzi meg, melyben a gondozott személlyel foglalkozó, vele kapcsolatban álló munkatársak csoportja vesz részt.

A vezető szerint – az általánosan jellemző tendenciával összehasonlításban – még magasnak mondható az Intézménybe munkára jelentkezők száma, mert aki valóban tanulni akar, szívesen vállal itt munkát. Lehetőség van csapatépítésre, szupervízióra, továbbképzésekre és komoly szakmai fejlődésre.

4.4. Az Intézmény szolgáltatásait igénybe vevő fogyatékossgal élő személyek

Az engedélyezett nappali ellátotti létszám 40 fő. A naponta ellátottak létszáma 30-40 fő között mozog, vannak ugyanis olyanok, akik nem minden nap veszik igénybe az Intézmény szolgáltatásait. A napközibe minden nap átlagosan 36 családban élő értelmileg akadályozott ellátott jár. Az intézmény vezetője hangsúlyozta, hogy eddig kizárólag családból érkezett fiataloknak biztosított az Intézmény ellátást.² A gondozottak többsége középsúlyosan értelmi fogyatékos, de vannak súlyos értelmi fogyatékos és halmozottan sérült személyek is az ellátottak között (értelmi fogyatékos és mozgássérült, értelmi fogyatékos és hallássérült, értelmi fogyatékos és látássérült.). Több gondozott személy esetében társul pszichiátriai betegség a fogyatékossgához.

Az ellátottak többsége foglalkoztató iskolát végzett, kevesebben vannak, akik tanulásban akadályozottak általános iskoláját végezték el. Az ellátottak értelmi és halmozott sérültsége, alacsonyabb iskolai végzettsége a mindennapi élethelyzetekben is megmutatkozik, alacsonyabb fokú az önállóságuk. Az intézményvezetőtől megtudtuk, hogy általánosságban elmondható, hogy az Intézménybe járó fogyatékossgal élő személyek és családjaik jellemzően alacsony jövedelemmel rendelkeznek. Az idősödő szülők egészségi állapotának folyamatos romlása, a gyógyszerek magas költségei és az alacsony nyugdíjak nehezítik a családok mindennapi életét. A fiatalabb generáció családjánál valamelyest magasabb jövedelmi viszonyok figyelhetők meg, de az Intézmény egyik ellátottjának családja sem kiemelkedően magas jövedelmi státuszú. Mély szegénységhez közeli helyzetben 2-3 család él. A gondozott személyek többsége emelt összegű családi pótlékot, fogyatékossgai támogatást, rokkantsági járadékot kap.

Az életkor szempontjából két jól elkülöníthető csoportja van az ellátotti körnek: a 18-30, és a 30-40 évesek köre. Az Intézmény ellátottjait a dolgozók „*fiataloknak*” nevezik, függetlenül azok életkorától. A két életkori kategóriába tartozó fogyatékossgal élő személyek eltérő érdeklődési körrel és igényekkel rendelkeznek. A *fiatalabb korosztály* az aktívabb, összetartó közösség, ők változatos szabadidős programokat is igényelnek, érdeklődnek a világban történtek iránt. Az intézményvezető tájékoztatása alapján ők már életük korai szakaszában részt vettek korai fejlesztésben, gyógypedagógiai ellátásban. Ők önállóbbak, és igényeiket, érzéseiket is jobban képesek megfogalmazni.

² A Szocvtv. 65/F. § (1) bekezdése alapján a nappali ellátás elsősorban saját otthonukban élő személyek részére biztosít szociális alapellátást.

Az idősebb korosztálynál már a korai öregedés jegyei megfigyelhetők, ők fáradékonyabbak, délutánokként már kevésbé terhelhetők, motiválatlanabbak. Megszokott munkaterületükről, életrendjükből nehezen mozdíthatók ki. Ennek a korosztálynak a szülei is idősebbek, megfáradtak, sok kudarcot megélt emberek, nem remélnék változást, sok esetben passzívak. Sokan a szülők közül is pszichiátriai kezelésen vesznek/vettek részt, ennek hatása pedig nagyon észrevehető a gondozott gyermekük életfelfogásában, programokhoz való hozzáállásában.

Az intézményvezető elmondása alapján komoly kihívás a szülők aktivitásának fenntartása, bevonása az intézményi fejlődés menetébe, a gondozott személyek önálló életvitelének fejlesztésébe, saját érdekeik érvényesítésébe és biztonságos jövőkép kialakításába. Az Intézmény ezen utóbbi célkitűzésének sajnos nem kedvez a jelenlegi gazdasági és munkaerőpiaci helyzet sem.

4.5. Az Intézmény által nyújtott szolgáltatások, az intézmény érdemi működése

Az Intézmény a nevelés általános és speciális eszközeivel, és a foglalkoztatás módszereivel alakítja ki a napközibe járók egyéni képességeinek fejlesztését, az önálló életvitel minél teljesebb megvalósítását. A helyszínen tapasztaltak és az intézmény dolgozói által elmondottak alapján, fontos nevelési elv a közösség tisztelete és szeretete, a társakkal és a társakért, valamint a napköziért végzett közös tevékenység fontosságának érzése, a munkához való jog és kötelesség igénye. A felnőtt viselkedés fontos része a felelősségvállalás, melyet az Intézmény igyekszik tudatosítani az ellátottakban. *Cél továbbá a szociális adaptációs képességek olyan mértékű fejlesztése, hogy a kapcsolattartás az Intézményen kívüli életben zökkenőmentesen megvalósuljon.*

A nappali ellátáson belül az Intézmény az ellátottak részére egyéni képességeiknek megfelelően biztosítja az állandó napi ritmust. Az ellátottak egyéni képességeinek felmérése a bekerüléskor történik meg először, majd évente egyszer kerül felülvizsgálatra. A nappali ellátás szolgáltatást igénybe vevők megfigyelése, változások lejegyzése azonban folyamatosan történik.

Az Intézmény napirendje szerint a délelőtt a munkavégzés ideje, délután pedig szabadidős tevékenységek és a fejlesztés bizonyos területei zajlanak. A hetirend és a szabadidős programok rendje az ellátottak igényeinek, érdeklődésének megfelelően változhat. Az éves célokat az Intézmény munkatársai az ellátottakkal együtt tűzik ki, melyeket az egyes műhelyek, egységek saját profiljuk szerint tovább bontanak kisebb közösségük számára.

Minden nap reggeli beszélgető körrel indul, ennek célja a munkára való hangolódás és kölcsönös informálódás az ellátottak aktuális érzelmi és mentális állapotáról. Itt történik a nap eseményeinek, munkafolyamatainak, feladatainak a tudatosítása. Lehetőség van az aktuális problémák megvitatására, a választás és döntéshozó képesség fejlesztésére.

Az Intézményben hangsúlyos szerep jut az egyéni és csoportos fejlesztésnek. A fejlesztő foglalkozásokon teret kap a konfliktus helyzetek kezelése, kivédése, az önismeret fejlesztése a pálya és életorientációs foglalkozások vezetése. A csoportos fejlesztések általában a munkafolyamatokhoz kapcsolódnak, de lehetőség van egyéni fejlesztésekre is. Az egyéni fejlesztésen való részvétel önkéntes. Az Intézmény komoly figyelmet szentel a fiatalok mentálhigiénés ellátására. Az intézmény vezetője szerint kiemelt feladatok: az érzelmi állapotuk harmonizálása, szükségleteik megfogalmazása, a kommunikációfejlesztés, a gondolkodás fejlesztés és a felkészítés a felnőtt életre. *Hangsúlyos szerepet kap és támogatják a fogyatékossgal élő személyeket a pénzkezelés, egészséges életmód, szexuális felvilágosítás, lelki problémák megoldásának területén.* Az egészségmegőrzés fontos része a rendszeres mozgásra nevelés, így a mozgásfejlesztésre is kiemelt figyelmet fordít az Intézmény. Hangsúlyos a művészeti nevelés az Intézményben, mely nem csupán a művészeti műhely keretében végzett képzőművészeti munkában nyilvánul meg, hanem a házi kiállítások

szervezésében, illetve a kiemelkedő alkotások tekintetében az aukciókon való részvételben is. Egyedülálló az Intézmény Art Brut³ területén folytatott támogató tevékenysége, egyik ellátott Art Brut munkái többször szerepeltek kiállításokon és az Intézmény webshopjában is megvásárolhatók. Az Intézmény a Pécsi Református Gimnázium diákjaival és a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Művészeti Kar hallgatóival közös integrációs művészeti programokat szervez.

Az idő strukturálása, és az év ciklusainak megértése szempontjából fontos az ünnepekre való közös készülés. A napközi életének egyik szervező eleme az ünnep. Egyrészt mert a gondozottak és munkatársak együtt készülnek az ünnepekre, ugyanakkor az ünnepek köré csoportosítható a „termelés,” vagyis a munkavégzés ütemezése, hiszen az ünnepek köré szerveződő vásároknak az Intézmény fontos résztvevője, a fiatalok által készített termékekkel. A termelési folyamatokat ennek ismeretében tervezik. Az ünnepek előkészítése mindig a fiatalokkal együtt történik. Az események megélését a dalok, a közös dómajátékok, vendégek meghívása színesíti, mely segít kizökkenni a hétköznapok monotonijából.

4.5.1. Foglalkoztatás

A foglalkoztatás jelenleg fejlesztő foglalkoztatás formájában, fejlesztési jogviszonyban fejlesztési szerződés alapján, illetve az Mt. szerinti határozott idejű munkaviszonyban történik. A foglalkoztatás alapja az egyéni foglalkoztatási terv, melyet a kompetens személyek évente értékelnek és szükség esetén módosítják. A fejlesztő foglalkoztatás négy műhelyben zajlik (*Lásd: 5. számú melléklet*). Az évet 2-3 termelési időszakra osztják. Az Intézmény alsó szintjén található terápiás műhelyekben inkább a terápiás elemek a dominánsak, sokkal több a plusz inger, hang és fényhatás. Itt ékszereket, merített papír füzeteket, kis kerámia tárgyakat készítenek. Az emeleti bedolgozó műhelyben csomagolást végeznek külsős, nagyobb bútortermelési vállalkozások megbízásából, míg a negyedik műhelyben az Intézmény egyik legrégebbi és legsikeresebb tevékenységeként, gyertyaöntés folyik. Az emeleti műhelyek napi rendje, munkamorálja hasonlít leginkább egy külső (nem védett, nyílt munka-erőpiaci) munkahelyre, hiszen a cél a külső munkaerőpiacra való kikerülés lenne. Az intézményvezető elmondása alapján azonban ez utóbbi célkitűzés megvalósítása egyáltalán nem egyszerű, hiszen az értelmi fogyatékos személyek számára szükség van kisebb-nagyobb segítségre, irányításra, mentorálásra és a külsős munkahelyek erre gyakran nincsenek felkészülve. Az Intézmény az ellátottak által készített kézműves termékeket gyakran megrendelésre készíti, illetve raktárra is gyártanak és eladják azokat. Az Intézmény működtet egy webshopot is, ahol szintén lehet a termékekből vásárolni. A gyertyák különösen népszerű termékek adventi időszakban, karácsonykor, de vannak szállodák is az állandó megrendelőik között.

4.5.2. Étkeztetés

Az Intézmény melegítő konyhával rendelkezik, napi egyszeri meleg étkezésre van lehetőség. Az ebédet egy étteremből rendelik; nem kötelező a rendelés. Aki nem él a rendelés lehetőségével, otthonról hozhat magával ebédet, melyet dobozban, névvel ellátva, hűtőben tárolnak, majd ebédidőben lehetőség van melegítésre és az ellátott a társaival közösen az ebédlőben fogyaszthatja el. Szükség esetén diétás ebéd rendelésére is van lehetőség. Az ebédeltetés két turnusban történik.

³ Az Art Brut művészeti stílus a pszichésen sérültek, intellektuálisan akadályozottak, a perifériára szorult ismeretlenek, a naivok, rabok, a gyermekek és részben a „primitívek” képzőművészeti munkáinak összefoglalására használatos, amely során a hangsúly a spontán önkifejezésen van. Ld. https://hu.wikipedia.org/wiki/Art_brut

4.5.3. A szabadidő eltöltése

Az Intézmény a szabadidő eltöltésére a munkaidő után, délutánonként is számos programot és délutáni elfoglaltságot szervez az ellátottak számára. A fiatalok választhatnak a szervezett, heti rendszerességű szabadidős programok közül: filmklub, főzőklub, zenefoglalkozás, képzőművészeti alkotó foglalkozás, hittan, 'Én és a világom' beszélgető-témafeldolgozó csoport. Ezen kívül számos társasjáték, újság, könyvolvasás, mozgásfejlesztő játékok állnak a fiatalok rendelkezésére. A választható nyitott műhelyekben társaik tevékenységével ismerkedhetnek meg, illetve kipróbálhatják saját képességeiket, új munkafolyamatokat tanulhatnak meg. Az Intézmény igyekszik ösztönözni a fiatalokat arra, hogy saját kezdeményezésre vegyenek részt városi programokon, művészeti és sporttevékenységeken. A hétköznapi monotóniájának oldására, közös élmények megélésére pályázati források bevonásával, nyári táborokat, kirándulásokat, nyaralásokat szerveznek az ellátottak számára. Az intézményvezető elmondása szerint a nyaralás, kirándulás szervezése során nagyon fontos a közös előkészület, amikor prospektusok, fotók alapján kikeresik és kiválasztják a célállomásokat és meghatározzák az ottani időtöltés formáját (túrázás, városnézés, múzeum látogatás, fürdőzés, étkezés vendéglőben vagy piknik stb.).

4.5.4. Más intézményekkel való együttműködés, az integráció és érzékenyítés elősegítése

Az intézményvezető szerint a hatékony szakmai munkához elengedhetetlen társintézményekkel való együttműködés, a jó gyakorlatok megismerése és átvétele. Hagyománnyá vált közös eseményeken való részvétel, így például a szakmai műhelyes farsang, kulturális nap Kozármislenyben, a szajki szüret. Nagy hangsúlyt fektetnek Pécs kulturális és művészeti intézményeivel való együttműködésre. Az alapítvány küldő- és fogadó szervezete az Európai Szolidaritási Testületnek⁴ (ESC), ezért minden évben minimum két külföldi önkéntes dolgozik a napköziben. A fiatalok ennek köszönhetően külföldi kultúrákkal és szokásokkal is megismerkednek. Az Intézmény nyitott az oktatási, képző intézmények hallgatóinak, diákjainak a fogadására, egyszeri hospitalásra vagy hosszú gyakorlatra. Az Intézményben rendszeresen végeznek önkéntes tevékenységet együttműködési megállapodás alapján több pécsi gimnázium diákjai is. Hosszú évek óta nyújtanak a szolgáltatást igénybe vevő fiataloknak lelki segítséget a Pálos rend szerzetesei, havonta egyszer misét tartanak a napközön belül az érdeklődők számára. Szülőklubot, nyitott családi kirándulásokat, szülői értekezleteket tartanak. Évente kétszer nyílt napot tart az Intézmény az érdeklődő szülők és barátok számára. A szülőket igyekeznek bevonni a vásári árusításokba, az alapítvány által szervezett társadalmi rendezvényekbe.

Az utóbbi években különösen nagy figyelmet fordítottak az Intézmény életébe külsős szervek bevonására, ezzel is elősegítve az integrációt és a társadalom érzékenyítését. 2015-ben a PTE Művészeti Karával együttműködve kezdték el szervezni az Art Brut integrált szemináriumokat, melynek célja az egyetemi hallgatók és a fiatalok közötti kapcsolatkeresés. A sikeres együttműködés bizonyítéka 2018-ban az ún. Úszó ház projekt, mely múzeumban kiállításra került. 2013-ban az Intézménynek egyedülálló kezdeményezése volt az „Ability Café” program, melynek keretén belül Pécs kávézóiban a vendégek beszélgetés és kiszolgálás közben tapasztalják meg a fiatalok jelenlétét, ezzel nem a fogyatékoságuk ténye, hanem az emberi értékeik kerülnek a figyelem középpontjába.

⁴ Az Európai Szolidaritási Testület programjai révén fiatalok önkéntes munkát végezhetnek egy másik országban, a költségeik teljes fedezése mellett. A program keretében fiatalok egyénileg vagy csoportosan vesznek részt non-profit, ellenszolgáltatás nélküli tevékenységekben. A projektek 3 héttől 12 hónapig tartanak, és alapvetően a meghirdetett időtartam teljes egészén részt kell vennie az önkéntesnek! <https://www.hvsf.hu/az-esc-rol/>

5. A vizsgálat megállapításai

5.1. A hatáskör tekintetében

A feladat- és hatáskörömet, valamint ennek ellátásához szükséges vizsgálati jogosultságaimat az Ajbt. határozza meg. Az Ajbt. 1. § (3) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa – a civil társadalom, különösen a fogyatékossgal élő személyek és az őket képviselő szervezetek bevonásával – biztosítja a Fogyatékossgügyi Egyezmény 33. cikk 2. pontja szerinti független mechanizmus feladatainak teljesítését. Az Ajbt. 39/O.§ (1) bekezdés értelmében az alapvető jogok biztosa a *fogyatékossgügyi független mechanizmussal kapcsolatos feladatainak* a teljesítése érdekében rendszeresen vizsgálja – a 18. § (1)-(7) bekezdésére tekintet nélkül, beadvány és felmerült visszásság hiányában is – a fogyatékossgal élő személyek jogainak a Fogyatékossgügyi Egyezmény előírásainak való megfelelés szerinti érvényesülését.

Tekintettel arra is, hogy az Ajbt. 39/O.§ (2) bekezdés alapján az alapvető jogok biztosa a 18. § (4) bekezdésében meghatározottakon túlmenően természetes személy alapvető jogával kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytat, ha a fogyatékossgal élő személy nem képes jogai védelmében fellépni vagy beadvány benyújtása aránytalan nehézséget jelentene számára, a *fogyatékossgügyi független mechanizmus egyik vizsgálati céljaként a fogyatékossgal élők nappali ellátását végző intézményekben ellátott személyek alapvető jogai érvényesülésének monitorozását* határoztam meg.

Az Ajbt. 18. § (1) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosához bárki fordulhat, ha megítélése szerint közigazgatási vagy *közszolgáltatást végző szerv*, hatóság tevékenysége vagy mulasztása a beadványt tevő személy alapvető jogát sérti vagy annak közvetlen veszélyével jár (a továbbiakban együtt: visszásság), feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási pert – már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Az Ajbt. 18. § (2) bekezdés a) pontja szerint az állami vagy önkormányzati feladatot ellátó szerv közszolgáltatást végző szervnek minősül. Az ombudsmani gyakorlat a *közszolgáltatást végző szervek* fogalmkörébe tartozónak tekinti a szociális ellátást nyújtó, így a fogyatékossgal élő személyek nappali ellátását végző intézményeket, amelyekre az ombudsman vizsgálati jogosultsága – az Ajbt. hatásköri szabályai értelmében – egyértelműen kiterjed.

Az Ajbt. 1. § (2) bekezdésének d) pontja kimondja, hogy az alapvető jogok biztosa – különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával – megkülönböztetett figyelmet fordít a veszélyeztetett társadalmi csoportok jogainak a védelmére.

Az Ajbt. 18. § (4) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa a hatóságok tevékenysége során felmerült, az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytathat. *A hivatalból indított eljárás természetes személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érintő visszásság kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára irányulhat.*

5.2. Az alapvető jogok és alkotmányos elvek tekintetében

Az alapvető jogok biztosa egy adott társadalmi probléma mögött álló összefüggésrendszer feltárása során autonóm, objektív és neutrális módon, kizárólag alapjogi érvek felsorakoztatásával és összevetésével tesz eleget mandátumának. Az ombudsmani intézmény megalakulása óta az országgyűlési biztos következetesen, zsinórmértékként támaszkodott az Alkotmánybíróság alapvető jogállami garanciákkal és az alapjogok tartalmával kapcsolatos elvi megállapításaira, valamint – az ombudsmani jogvédelem speciális vonásainak megfelelően – alkalmazta az alapjog-korlátozás alkotmányosságát megítélni hivatott alapjogi tesztek.

A jelentés megállapításaival összefüggésben hivatkozom arra, hogy az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek szövege az Alaptörvény Negyedik Módosításának hatályba lépését követően továbbra is nagyrészt megegyezik az Alkotmányban foglaltakkal, az alkotmányos követelmények és alapjogok tekintetében jellemzően nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek ellentétesek volnának az Alkotmány szövegével. Az Alkotmánybíróság a 22/2012. (V. 11.) AB határozatában arra mutatott rá, hogy „*az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírósági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni*”. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatában azt emelte ki, hogy az adott határozatban vizsgált törvényi rendelkezések esetében már az Alaptörvény Negyedik Módosítása alapján jár el a korábbi alkotmánybírósági határozatokban foglaltak felhasználhatóságát illetően. A testület ennek kapcsán elvi érvelést mondta ki azt, hogy „*az Alkotmánybíróság a hatályát veszített alkotmánybírósági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja, vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja. A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja.*”

Ha összevetjük az Alaptörvény hivatkozott bekezdéseit a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény vonatkozó bekezdéseinek szövegével, akkor abból az állapítható meg, hogy a jelen vizsgálat tárgyát képező alapvető jogok tekintetében nem hoz olyan változást az Alaptörvény szövege, amely a korábbi alkotmánybírósági gyakorlat elvetését, tartalmi átértékelését alátámasztaná.

Így elvi megállapításaim megfogalmazása, az alapjogok és az alkotmányos elvek értelmezése során – ellenkező tartalmú alkotmánybírósági döntés megszületéséig – irányadónak tekintem az Alkotmánybíróság által mind az Alaptörvény hatályba lépését megelőzően, mind az azt követően hozott határozataiban, azok indoklásában kifejtett megállapításokat, következtetéseket.

5.2.1. A jogállamiság elve

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése alapján Magyarország független, demokratikus jogállam. Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján ennek a jogállami minőségnek nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság. Az Alkotmánybíróság által gyakran hivatkozott tétel, hogy a jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára. Az Alkotmánybíróság döntéseiben felhívta a figyelmet, hogy a jogállamiságnak több összetevője van, az egyik legfontosabb alapkövetelmény a közhatalom, a közigazgatás törvény alá rendeltsége: a közhatalommal rendelkező szervek a jog által megállapított működési rendben, a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket. Demokratikus jogállamban ahhoz, hogy a személyek életviszonyaikat, működésüket, magatartásukat a jog által előírtakhoz tudják igazítani, az elvárt kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni, szükség van a joganyag, a jogi eljárások stabilitására. A jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, hanem az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.

5.2.2. Az emberi méltósághoz való jog

A CRPD 3. cikke alapelveként deklarálja a veleszületett méltóság elvét és annak tiszteletben tartását. Az Alaptörvény II. cikke alapján az emberi méltóság sérthetetlen, minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. Az Alaptörvény hatályba lépését követően is hivatkozási pontot jelentő alkotmánybírói gyakorlat az emberi méltósághoz való joggal kapcsolatosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. A méltósághoz való jognak részét képezi az is, hogy minden embert másokkal egyenlő méltóságú személyként kell kezelni, vagyis az egyes emberek és embercsoportok között tilos indokolatlan, észszerűtlen különbséget tenni.

Az Alkotmánybíróság az ember életét és méltóságát egységben szemlélte, ami azt jelenti, hogy nem választhatóak külön az ember társadalmi és biológiai dimenziójához fűződő jogok. Az emberi méltósághoz fűződő jog az alkotmánybírói gyakorlatában nem a személy szubjektumától függő méltóságérzethez kapcsolódott, hanem azt jelentette, hogy a jog az életet az emberi minőséggel együtt ismeri el, és kapcsol ahhoz elidegeníthetetlen jogokat. Az emberi méltósághoz való jog a természetes személyek autonómiáját jelenti, az önrendelkezésüknek egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja van, amelynél fogva az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érthetetlen lényegük. Az Alkotmánybíróság már az egyik első, 1990-ben hozott döntésében kimondta, hogy az emberi méltósághoz való jog általános személyiségi jog, amelynek egyes fontos eleme az önrendelkezés szabadsága. E határozatban hívták fel a figyelmet arra, hogy az önrendelkezési jog – mint az összes különös személyiségi jog – az egyén autonómiáját, az egyéni döntés szabadságát védi.

Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése alapján az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani, *védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége*. A két évtizedes alkotmánybírói gyakorlat alapján állami szemszögből létezik az alapjogoknak *egy objektív intézményvédelmi oldala*: az egyén szubjektív (alanyi) jogának biztosításával, védelmével, érvényesülésével összefüggő tágabb értelemben vett pozitív állami kötelezettségeket összefoglalóan objektív *állami intézményvédelmi kötelezettségnek* nevezzük. Az objektív intézményvédelmi kötelezettség a negatív és pozitív állami kötelezettségekhez képest komplementer jellegű, vagyis feltételezi a szubjektív jog meglétét. Lényeges azt is leszögezni, hogy az állami intézményvédelmi kötelezettség tipikusan nem keletkeztet az egyén oldalán alanyi jogokat, és az egyén részéről nem is kényszeríthető ki. Az Alkotmánybíróság töretlen és álláspontom szerint továbbra is irányadó megállapítása szerint az állam részéről garanciális feladatai ellátásához szükséges, hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket nemcsak önmagukban, az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, hanem a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az intézményvédelmi kötelezettségnek a testület szerint az alapjogokhoz kapcsolódó *értékekre* is ki kell terjednie. Az alapjog jogosultjai, valamint az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét. Az Alkotmánybíróság megállapította azt is, hogy az *életvédelmi kötelezettség* – bár az alaptörvény külön nem nevesíti – azonban a korábbi Alkotmány 8. § (1) bekezdésének és az 54. § (1) bekezdésének együttes értelmezéséből következik. Az állam

elsőrendű és alapvető fontosságú kötelezettsége az emberi élet védelme: nemcsak egyedi szinten, hanem *általában az emberi életet és létfeltételeket kell védenie*. Az állam objektív életvédelmi kötelezettsége az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdésének, illetve a II. cikkének együttes értelmezéséből továbbra is levezethető.

5.2.3. A hátrányos megkülönböztetés tilalma, a fogyatékossgal élők védelme

A CRPD 5. cikke deklarálja, hogy a törvény előtt minden személy egyenlő, és mindenféle hátrányos megkülönböztetés nélkül jogosult a törvények által nyújtott védelemre és kedvezményre. Az 5. cikk 2. pontja alapján a részes államok megtiltanak a fogyatékossgal alapján történő bárminemű hátrányos megkülönböztetést, és minden téren biztosítják a fogyatékossgal élő személyek számára a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelmet. Az 5. cikk 3. pontja értelmében: az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az ésszerű alkalmazkodást.

Az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése a korábbi Alkotmány 70/A.§-hoz hasonlóan tartalmazza a diszkrimináció tilalmát, mely szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékossgal, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. Az Alaptörvény XV. Cikk (4) bekezdése továbbá előírja, hogy Magyarország az esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti, a XV. cikk (5) bekezdése emellett külön is kiemeli, hogy Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékossgal élőket.

Az Alkotmánybíróság a 42/2012. (XII. 20.) AB határozatban megállapította, hogy az Alaptörvény XV. cikke változatlan tartalommal fenntartja az egyenlőség általános, nem csak az alapjogokra kiterjedő – vagy, ahogy az Alkotmánybíróság gyakran nevezte: a „jogegyenlőség” – követelményét és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. A két évtizedes, töretlen, az Alaptörvény fenti rendelkezése alapján továbbra is irányadónak tekinthető alkotmánybírósági gyakorlat rögzíti, hogy a *hátrányos megkülönböztetés tilalma* arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként, egyenlő méltóságú személyként kell kezelnie, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni. A megkülönböztetés alkotmányosságát tekintetében az Alkotmánybíróság két mércét alkalmazott.

Az alkotmányos alapjogok tekintetében megvalósuló egyenlőtlen bánásmód esetén annak alkotmányosságát az alapvető jogok korlátozására irányadó szükségességi-arányossági teszt alapján ítéltető meg. Bár az Alkotmány – ahogyan az Alaptörvény is – szövegszerűen csak az alapvető jogok tekintetében tiltotta a hátrányos megkülönböztetést, az Alkotmánybíróság szerint e tilalom, ha a megkülönböztetés sérti az emberi méltósághoz való alapvető jogot, kiterjed az egész jogrendszerre.

Az egyenlő bánásmóddal és az esélyegyenlőséggel összefüggésben érdemes arra is utalni, hogy az alapvető jogok biztosa számára az Ajbt. immár fontos célként fogalmazza meg a *leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportokhoz tartozó személyek jogainak fokozott védelmét*, ugyanakkor eddig az országgyűlési biztosok – külön törvényi felhívás nélkül is – kiemelt figyelmet fordítottak az ebbe a csoportba tartozók alapvető jogainak a védelmére.

A töretlen ombudsmani gyakorlat alapján nyilvánvalóan e személyi körbe tartoznak a gyermekek, a nők, az idősek, a fogyatékossgal élő személyek, a betegek, ezen belül pedig kiemelten a pszichiátriai betegek, továbbá ide sorolhatók a fogvatartottak, a hajléktalanok.

A felsorolt egyes társadalmi csoportok más és más okokból (például az egzisztenciális helyzetük, életkoruk, egészségi vagy mentális állapotuk miatt) minősülhetnek veszélyeztetettnek, a közös pont bennük egyfelől az, hogy helyzetük miatt kiszolgáltatottak

valamennyi állami, közhatalmi beavatkozással szemben. Másfelől esetükben súlyos és közvetlen következményekkel járhat az is, ha az állam nem tesz eleget egyes alkotmányos feladatainak, a speciális, rászorultakat segítő szabályozás és gyakorlat kialakításával, fenntartásával kapcsolatos kötelezettségeit nem, vagy nem megfelelően látja el. Legyen szó ugyanakkor indokolatlan közhatalmi beavatkozásról, vagy éppen állami feladat, kötelezettség elmulasztásáról, az érintettek jog-, illetve érdekérvényesítő képessége minimális.

A hátrányos megkülönböztetés tilalma és az esélyegyenlőség előmozdítása az állam számára eltérő jellegű, de szorosan összekapcsolódó feladatot jelent. A jogegyenlőség megteremtése, az egyenlő méltóságú személyként kezelés biztosítása elsődleges állami kötelezettség, míg az esélyegyenlőség elősegítése az állam részéről egy jogi lehetőséget biztosít, ugyanakkor bizonyos, valamely tulajdonságuk (pl. életkor, betegség, testi fogyatékoság) okán sajátos, kiszolgáltatottabb helyzetük miatt objektíve hátrányba kerülő személyek csoportjainál az állami beavatkozás nem fakultatív feladat: az állam köteles hatékony lépéseket tenni az eredendő, súlyosan egyenlőtlen helyzet felszámolására.

A CRPD preambuluma szerint a részes államok elismerik, hogy bárkinek a fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetése az emberi személy veleszületett méltóságának és értékének megsértése. Kötelezettséget vállaltak, hogy meghoznak minden megfelelő jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedést az Egyezményben foglalt jogok végrehajtása érdekében; megtesznek minden megfelelő intézkedést. Ideértve a jogalkotási lépéseket a fogyatékosággal élő személyek hátrányos megkülönböztetését tartalmazó törvények, rendelkezések, szokások és gyakorlat módosítása vagy eltörlése érdekében; kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg. A CRPD 7. cikke értelmében a részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékosággal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását. Minden, a fogyatékosággal élő gyermekekkel kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni.

5.2.4. A nemzetközi emberi jogi kötelezettségek érvényesítése

Az Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdése értelmében Magyarországnak a nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítania kell a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, jelen esetben azt, hogy a magyar jogi szabályozás megfeleljen a CRPD által felállított és a Bizottság által jelzett kötelezettségeknek. Ebbe nemcsak az tartozik bele értelemszerűen, hogy a jogrendszerben nem maradhatnak olyan szabályok, amelyek nem egyeztethetőek össze az Egyezmény rendelkezéseivel, hanem az is, hogy ahol szükséges, ott a jogalkotó érdemi és hatékony lépéseket tegyen a hiányzó szabályozás megalkotása érdekében. A CRPD 4. cikke a következők szerint rendelkezik az általános kötelezettségekről:

„1. A részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják és elősegítik valamennyi alapvető emberi jog és szabadság teljes megvalósulását valamennyi fogyatékosággal élő személy számára, a fogyatékoság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ennek érdekében a részes államok vállalják, hogy:

- a) meghoznak minden megfelelő jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedést a jelen Egyezményben foglalt jogok végrehajtása érdekében;
- b) megtesznek minden megfelelő intézkedést, ideértve a jogalkotási lépéseket a fogyatékosággal élő személyek hátrányos megkülönböztetését tartalmazó törvények, rendelkezések, szokások és gyakorlat módosítása vagy eltörlése érdekében;
- c) figyelembe veszik a fogyatékosággal élő személyek emberi jogainak védelmét és előmozdítását valamennyi politika és program során;

- d) tartózkodnak minden olyan cselekedetben és gyakorlatban való részvételtől, amely nem összeegyeztethető a jelen Egyezményvel, és biztosítják, hogy a hatóságok és közintézmények a jelen Egyezményvel összhangban tevékenykedjenek;
- e) minden megfelelő intézkedést meghoznak bármely személy, intézmény vagy magánvállalkozás által a fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetés felszámolása érdekében;
- f) kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg vagy segítenek elő az egyetemesen tervezett áruk, szolgáltatások, eszközök és létesítmények vonatkozásában, a jelen Egyezmény 2. cikkében meghatározottak szerint, amelyek a lehető legkisebb változtatással és anyagi ráfordítással megfelelnek a fogyatékosággal élő személyek speciális igényeinek, elősegítve felhasználhatóságukat és használatukat, valamint elősegítik az egyetemes tervezést a szabványok és irányelvek kidolgozása során;
- g) kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg, vagy segítenek elő a fogyatékosággal élő személyek számára alkalmas új technológiák, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat, a közlekedést/mozgást segítő eszközök, készülékek és segédeszközök elérhetőségének és használatának előmozdítására, elsőbbséget biztosítva az elérhető költséggel járó technológiáknak;
- h) hozzáférhető információkat biztosítanak a fogyatékosággal élő személyek számára a közlekedést segítő eszközökről, a készülékekről és segédeszközökről, ideértve az új technológiákat, csakúgy, mint a segítségnyújtás, támogató szolgáltatások és szolgálatok más formáiról;
- i) előmozdítják a jelen Egyezményben foglalt jogok oktatását a fogyatékosággal élő személyekkel foglalkozó szakemberek és alkalmazottak számára az e jogok által biztosított jobb segítség- és szolgáltatásnyújtás érdekében.

2. Tekintettel a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokra minden részes állam vállalja, hogy a rendelkezésre álló erőforrásai felső határáig, és szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében, intézkedéseket tesz e jogok teljes megvalósításának fokozatosan történő elérése érdekében, fenntartás nélkül, a nemzetközi joggal összhangban, a jelen Egyezményben foglalt kötelezettségek haladéktalan alkalmazására [...].

4. A jelen Egyezményben semmi nem értelmezhető úgy, mint ami befolyásolja a részes állam jogának, vagy az adott részes állam vonatkozásában hatályos nemzetközi jognak a fogyatékosággal élő személyek jogainak hatékonyabb szabályozását biztosító rendelkezéseit. A jelen Egyezményben részes államok joga, szerződése, szabályozása vagy szokásai által elismert, vagy tartalmazott emberi jogok és alapvető szabadságok nem korlátozhatók vagy csorbíthatók arra hivatkozással, hogy a jelen Egyezmény az adott jogokat vagy szabadságokat nem, vagy csak kisebb mértékben ismeri el [...].”

A szerződések jogáról szóló Bécsi szerződés⁵ 31. cikke értelmében a szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint, valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni. A CRPD 1. cikke értelmében az egyezmény célja valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékosággal élő személy számára, és a velük született méltóság tiszteletben tartásának előmozdítása. A CRPD alapelvei között elsőként említi továbbá, hogy a fogyatékosággal élő személyeket is megilleti a veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét.⁶ Ebből következően a jelentés tartalmában az emberi méltóság alapjogi védelmének primátusából vezeti le a fogyatékosággal élő személyeket megillető további és felhívott alapjogok érvényesülésének problémáit.

⁵ Magyarországon kihirdette az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet

⁶ CRPD 3. cikk a) pont

Mindehhez kapcsolódóan kiemelem, hogy a fogyatékoságtudomány szakértői szerint paradigmaváltást jelent a CRPD elfogadása. Nagy előrelépést jelentett a fogyatékosággal élő személyek jogainak orvosi szemléletéről a szociális szemléletre való áttérés, azonban ezt követte az újabb lépés: az emberi jogi megközelítés alapján való gondolkodás. Az emberi jogi szemlélet lényege az inkluzív (az alany autonómiájának a szociális közegben való érvényesülése) és szubsztanciális (lényegi, a fogyatékos embert, mint az emberi jogok alanyát, és nem tárgyát szem előtt tartó) gondolkodásmód.⁷

Az ombudsman alkalmas arra, hogy a maga semleges és kiegyensúlyozó, közvetítő szerepével, illetve a kizárólag az alapjogvédelemre fókuszáló tevékenységével, az ENSZ nemzeti emberi jogi intézményeként valós tartalmat adjon a CRPD-ben foglaltaknak.

6. Az ügy érdeme tekintetében

A helyszíni vizsgálat célja a fogyatékos személyek nappali ellátását biztosító Intézmény működésének megismerése és alapvető, emberi jogi szempontú monitorozása volt. Amint azt valamennyi fogyatékoságtudományi vonatkozású jelentésben kiemelem, az államnak, a társadalom szervezeteinek és tagjainak oly módon kell tevékenységüket végezni, hogy az ne okozhasson olyan károsodást, amely fogyatékosághoz vezet, illetve *olyan körülményeket kell létrehozni, amelyben a fogyatékos emberek képesek lesznek teljesebb életre és a fogyatékoságtudományból fakadó terheik csökkenthetőek.*⁸

A tervezési, döntési folyamatok során kiemelten kell kezelni a fogyatékos személyek sajátos szükségleteit, és figyelemmel kell lenni arra, hogy a fogyatékos személyek, a bárki által igénybe vehető lehetőségekkel csak különleges megoldások alkalmazása esetén élhetnek. A fogyatékos személyeket érintő döntések során tekintettel kell lenni arra, hogy a fogyatékos személyek a társadalom és a helyi közösség egyenrangú tagjai, ezért meg kell teremteni azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik számukra a társadalmi életben való részvételt.⁹ Az állam köteles gondoskodni a fogyatékos személyeket megillető jogok érvényesítéséről, a fogyatékos személyek hátrányait kompenzáló intézményrendszer működtetéséről a nemzetgazdaság mindenkorai lehetőségeivel összhangban.¹⁰

6.1. A fogyatékos személyek önálló életvitelhez, közösségbe való befogadáshoz való joga

A CRPD önálló életvitelről és a közösségbe való befogadással szembeni 19. cikke rögzíti, az Egyezményben részes államok elismerik *a fogyatékosággal élő személyek egyenlő jogát a közösségben való élethez és másokkal egyenlő szabad döntéshez való jogát*; minden szükséges és hatékony intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a fogyatékosággal élő személyek *teljes mértékben élvezhessék e jogaikat és a teljes közösségi befogadást és részvételt*, beleértve a következők biztosítását:

a) a fogyatékosággal élő személyeknek *másokkal azonos alapon lehetőségük van lakóhelyüknek és annak megválasztására, hogy hol és kivel élnek együtt, és nem kötelezhetőek bizonyos megszabott körülmények között élni*;

b) a fogyatékosággal élő személyek számára *hozzáférési lehetőséget biztosítanak többféle otthoni, intézményi és egyéb közösségi támogató szolgálathoz, beleértve azt a személyes segítséget, mely a közösségben éléshez és a közösségbe történő beilleszkedéshez, valamint a közösségtől való elszigetelődés és kirekesztődés megelőzése céljából szükséges.*

⁷ Theresia Degener az ENSZ Fogyatékoságtudományi Bizottságának alelnöke, az ENSZ Egyezmény kidolgozásának aktív résztvevője; 2013. január, Trier, Academy of European Law.

⁸ Fot. 2. § (1) bekezdés

⁹ Fot. 2. § (3)-(4) bekezdés

¹⁰ Fot. 2. § (5) bekezdés

A CRPD 19. cikkében foglalt önálló életvitelhez való jog többek között azt is jelenti, hogy *a fogyatékossgal élő egyének számára minden adott ahhoz, hogy éljenek a választás és az irányítás lehetőségével saját életüket illetően, továbbá az életükkel kapcsolatos minden döntést meghozhassanak.* A személyes autonómia és az önrendelkezés az önálló életvitel alapvető eleme, ideértve a közlekedéshez, az információkhoz, a kommunikációhoz és a személyes segítségnyújtáshoz való hozzáférést, a lakóhelyet, a napirendet, a szokásokat, a tisztességes foglalkoztatást, a személyes kapcsolatokat, a ruházkodást, a táplálkozást, a higiénit és az egészségügyi ellátást, a vallásos, kulturális, szexuális és reprodukciós jogokat. Ezek a tevékenységek az egyén identitásának és személyiségének fejlődéséhez kötődnek: hol élünk, kivel, mit eszünk, szeretnénk-e tovább aludni vagy késő éjszaka lefeküdni, bent vagy kint lenni, (...) vagy szeretnénk-e zenét hallgatni. Ezek a cselekvések és döntések határoznak meg bennünket.¹¹ Az önálló életvitel az egyén autonómiájának és szabadságának elengedhetetlen része, de nem feltétlenül jelenti azt, hogy egyedül kell élni. Nem értelmezhető kizárólag a napi tevékenységek egyedül történő végzésére való képességként. Inkább választási és ellenőrzési lehetőségnek kell tekinteni, a veleszületett méltóság és az egyéni autonómia tiszteletben tartásának megfelelően, a CRPD 3. cikkének a) pontjában foglaltak szerint.

A közösségbe való befogadás joga a teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás elvéhez kapcsolódik, amelyet többek között a CRPD 3. cikkének c) pontja fogalmaz meg. *Ez teljes társadalmi életet és a nyilvánosság számára rendelkezésre álló valamennyi szolgáltatáshoz, valamint a fogyatékossgal élő személyek számára abból a célból rendelkezésre álló támogató szolgáltatásokhoz való hozzáférést foglalja magában, hogy a társadalmi élet minden szférájába teljes mértékben befogadást nyerjenek és azokban részt vehessenek.* Ezek a szolgáltatások többek között a lakhatáshoz, a közlekedéshez, a bevasárláshoz, az oktatáshoz, a foglalkoztatáshoz, a szabadidős tevékenységekhez és a nyilvánosság rendelkezésére álló valamennyi egyéb létesítményhez és szolgáltatáshoz, például a közösségi médiához kapcsolódnak. A jog magában foglalja a közösség minden politikai és kulturális jellegű intézkedéséhez és eseményéhez, többek között a nyilvános találkozókhoz, sporteseményekhez, kulturális és vallási fesztiválokhoz és minden olyan tevékenységhez való hozzáférést, amelyben a fogyatékossgal élő személy részt kíván venni.

A CRPD 28. cikke deklarálja a megfelelő életszínvonal biztosításának kötelezettségét, melynek keretein belül biztosítani kell a fogyatékossgal élő személyek számára az állami lakhatási programokhoz való hozzáférést is.¹²

A Fot. 17. §-a kimondja, hogy *a fogyatékos személynek joga van a fogyatékossgának, személyes körülményeinek megfelelő – családi, lakóotthoni, intézményi – lakhatási forma megválasztásához.* A fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó, 50 főnél nagyobb férőhelyszámú szociális intézmények kiváltására a következők szerint kerül sor: 2013. december 31-éig legalább 1500 fő fogyatékos és pszichiátriai beteg személynek ellátást nyújtó intézményi férőhely kiváltásához az európai uniós társfinanszírozással megvalósuló fejlesztési programok nyújtanak támogatást; az ekképpen kiváltásra nem kerülő intézményi férőhelyek kiváltására a Kormány által meghatározott rendben kerül sor. A kiváltást a CRPD 19. cikkében meghatározottak figyelembevételével kell végrehajtani.

A Fot. fenti szakaszához fűzött indokolás értelmében Magyarország 2007-ben fogadta el a CRPD-t, amelynek 19. cikke új alapokra helyezi a fogyatékos személyek önálló életviteléről, illetve lakóhelyének megválasztásáról való gondolkodást. Ennek alapján *a fogyatékos személyek esetében is az olcsóbb családban maradást, illetve az önálló lakásban vagy lakóotthonban élést, illetve az ezeket elősegítő közösségi alapú szolgáltatásokat (szociális alapszolgáltatások) kell előnyben részesíteni a drágább, tömegméretű bentlakásos intézményi*

¹¹ CRPD Kommentár Általános észrevétel a 19. cikkről: Önálló életvitel és a közösségbe való befogadáshoz 16.pont.

¹² CRPD 28. cikk 2. d) pont

ellátással (szociális szakellátással) szemben. Míg a mai rendszerben bizottság dönt arról, hogy a fogyatékos személynek hol kell élnie, addig az új értékrend alapján ezt a döntést a fogyatékos személy hozza meg.

A fentiek érdekében a rendelkezés megakadályozza a nagyobb létszámú szociális intézmények további növekedését; rögzíti továbbá, hogy 2011. január 1-jét követően új, fogyatékos személyek ápoló-gondozó célú férőhelye csak lakóotthoni formában hozható létre. Az OFP Lakhatás címszóval ellátott 7.2. alpontja szerint *a fogyatékos személyek lakhatásával kapcsolatos döntések és programok tervezése és végrehajtása során különös súllyal kell figyelembe venni az önrendelkezés és a társadalmi integráció alapelvét.*

Az erről szóló kormányzati stratégia alapján folytatni szükséges a fogyatékos személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltását, hangsúlyt fektetve a kiváltással érintett személyek és intézmények felkészítésére, tájékoztatására, támogatására, egyebek mellett a kiváltást támogató mentorhálózat bővítése útján.

Ezzel párhuzamosan fontos fejlesztési irány a támogatott lakhatás minél szélesebb körben való hozzáférhetőségét célzó fejlesztések indítása, a kapcsolódó jó gyakorlatok felhasználásával, tapasztalati szakértők bevonásával. *A fogyatékos személyek családi kötelékben, környezetben maradásának elősegítése érdekében bővíteni szükséges az önálló életvitelt elősegítő szociális alapszolgáltatások, és a lakóhelyhez közeli szolgáltatások körét. At kell tekinteni a lakások és a lakókörnyezet akadálymentesítésének támogatási rendszerét, az esetleges alternatív megoldások – egyebek mellett a fogyatékos felnőttek által igénybe vehető szociális bérlakások vagy az önálló tulajdonú speciális előtakarékossági formák – számbavétele mellett.*

A Szocvtv. 75. § (1) bekezdése értelmében támogatott lakhatás a fogyatékos személyek, a pszichiátriai betegek – ide nem értve a demens személyeket – és a szenvedélybetegek részére biztosított ellátás, amely az életkornak, egészségi állapotnak és önellátási képességnek megfelelően, az ellátott önálló életvitelének fenntartása, illetve elősegítése érdekében biztosítja a lakhatási szolgáltatást; az önálló életvitel fenntartása, segítése érdekében a mentálhigiénés, szociális munka körébe tartozó és egyéb támogató technikák alkalmazásával végzett életvitelt; a közszolgáltatások és a társadalmi életben való részvételt segítő más szolgáltatások igénybevételében való segítségnyújtást; az ellátott komplex szükségletfelmérése alapján, erre vonatkozó igény esetén a felügyeletet, az étkeztetést, a gondozást, a készségfejlesztést, a tanácsadást, a pedagógiai segítségnyújtást, a gyógypedagógiai segítségnyújtást, a szállítást, a háztartási vagy háztartást pótló segítségnyújtást. A SzCsM rendelet pedig rendelkezik a támogatott lakhatás részletszabályairól.

6. 2. Az egyedi szükségletek szerinti ellátás

A CRPD 26. cikke a rehabilitáció, rehabilitáció jogát deklarálja. Ennek megfelelően *a részes államok megtesznek minden hatékony és szükséges intézkedést – ideértve a sorstársi segítségnyújtást is – annak érdekében, hogy a fogyatékossgal élő személyek számára az élet minden területén biztosított legyen a legteljesebb függetlenség, a fizikai, mentális, szociális és szakmai képességek, valamint a teljes befogadás és részvétel elérése és megtartása. E célból a részes államok átfogó rehabilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokat és programokat hoznak létre, erősítik és kiterjesztik azokat, különös tekintettel az egészségügy, a foglalkoztatás, az oktatás és a szociális szolgáltatások terén, oly módon, hogy a rehabilitációs és rehabilitációs szolgáltatások és programok:*

a) a lehető legkorábbi szakaszban kezdődnek, és az egyéni igények és képességek multidiszciplináris értékelésén alapulnak;

b) támogatják a közösségben való részvételt és az abba való befogadást, önkéntes alapon működnek, és a fogyatékossgal élő személyek lakóhelyéhez – a vidéki régiókat is beleértve – a lehető legközelebb vannak.

A fogyatékossgal élő személyek rehabilitációja, rehabilitációja az érintett személyek szabad akaratukból hozott, tudatos beleegyezésének a függvénye. A rehabilitáció, rehabilitáció elsősorban az oktatás, foglalkoztatás, egészségügy és a szociális kérdések szempontjából meghatározó.

A CRPD, a Fot, és Szocvtv. a mindenkit egyenlő mértékben megillető emberi méltóság alapján a fogyatékossgal élő személyek – egyéb körülményeik mellett az életkoruk és az egészségi állapotuk által meghatározott – *egyedi igényeit és szükségleteit priorizálja a velük kapcsolatos intézkedések, az ellátások megszervezése kapcsán.*

A CRPD 9. cikke értelmében a fogyatékossgal élő személyek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes körű részvételének lehetővé tétele érdekében a részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek, hogy másokkal azonos alapon biztosítsák a fogyatékossgal élő személyek számára a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz való hozzáférést. Ugyancsak ideértve az információs és kommunikációs technológiákat és rendszereket, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, mind városi, mind vidéki területeken.

Az ENSZ Fogyatékossgügyi Bizottsága 2014 májusában bocsátotta ki az Egyezmény 9. cikkéhez (Hozzáférhetőség) fűzött Általános megjegyzését.¹³ Ez utóbbi leszögezi, hogy az egyenlő esélyű hozzáférés a fogyatékos személyek számára az önálló életvitel és annak feltétele, hogy a társadalom teljes, valamint egyenértékű tagjai lehessenek.¹⁴ Mindezek megvalósításáról rendelkeznek az OFP vonatkozó rendelkezései is. A fent már hivatkozott OFP 7.2. pontja értelmében kiemelt hangsúlyt kell fektetni a férőhelykiváltásra. A kiváltási folyamat kapcsán olyan szolgáltatási központoknak/gyűrűknek kell elérhetővé válniuk, amelyek támogatják, hogy a fogyatékos személyek élete ne a bentlakásos intézményekre korlátozódjon, hanem az őket körülvevő befogadó és elfogadó közösség aktív tevékeny részvevői lehessenek.

Az OFP szerint folytatni kell az intézményi férőhely-kiváltást; a folyamat megfelelő minőségű végrehajtása érdekében fejleszteni kell a közösségi alapú szolgáltatásokat. Biztosítani kell a fejlesztő foglalkoztatásban, rehabilitációs foglalkoztatásban való részvétel lehetőségét.

Az önálló életvitel és a közösségbe való befogadás egyaránt *bármilyen bentlakásos intézményen kívüli életkörülményeket jelent*, ezért különösen fontos a nagy férőhelyszámú, magas finanszírozást igénylő intézményi lét helyett a fogyatékos személyek otthon maradásának a támogatása. *Az otthonmaradás elősegítése érdekében bővíteni szükséges az önálló életvitelt elősegítő szociális alapszolgáltatások, és a lakóhelyhez közeli szolgáltatások körét.*

Az OFP 5.1. pontja kiemeli, hogy a tartós ápolásra-gondozásra szorulóknak otthoni környezetben való ellátása mind az egyén, mind pedig a társadalom számára kedvezőbb, mint az intézményi ellátás, ezért esetükben elsődleges cél az otthonmaradást elősegítő szolgáltatási környezet kialakítása. *Ennek érdekében szükséges az ilyen típusú szolgáltatások, ellátások területi lefedettségének felülvizsgálata, a fogyatékos személyeket támogató szociális szolgáltatások egyenletes bővítése, racionalizálása, a helyi ellátórendszerek fejlesztése. Emellett növelni kell a fogyatékos személyek számára nappali ellátást biztosító intézmények kapacitását, továbbá erősíteni kell az alapszolgáltatások közötti – különösen a támogató szolgálattal való – együttműködést a hálózatszerű működés erősítése érdekében. Kiemelt helyet*

¹³ http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en (letöltés 2021.04.14.) [General comment no. 2.(2014)]

¹⁴ CRPD 2. számú általános kommentár I.1. pont.

kell kapniuk a személyi segítség különböző formáinak is, amelyek az önrendelkező, független, önálló életvitel elérését segítik. Ehhez biztosítani kell szociális szakemberek képzését is.

6.3. Az Intézményben nyújtott nappali ellátás tárgyi feltételei vonatkozásában

A fogyatékosügy független mechanizmus keretében folytatott jelen vizsgálat feltárta, hogy az Intézmény működési alapelvei, az infrastrukturális adottságai, személyi és tárgyi feltételei kiemelt színvonalon biztosítanak az ellátott fogyatékossgal élő személyek emberi méltóságát, személyes autonómiáját tiszteletben tartó szolgáltatást. Az Intézmény mindennapi működése során a fogyatékossgal élő személyek különböző igényeinek megfelelően, sokrétű szolgáltatást biztosít az ellátottak számára. A foglalkoztatás, a sokoldalú művészeti fejlesztés, az egyéni és csoportos foglalkozások mind hozzájárulnak az ellátottak önálló életvitelének kialakításához és életminőségének javításához. A saját kezdeményezésből eredő programokon való részvétel ösztönzése, az élet minél több területén a döntési helyzetek megteremtése, szintén segíti az önálló életvitel minél teljesebb megvalósítását. Az egyéni és csoportos mozgásfejlesztések az ellátottak testi-lelki egészségmegőrzését, képességeik fejlesztését szolgálja.

Az Intézmény nappali ellátás keretében olyan életteret biztosít az ellátottak számára, melyben a fogyatékkal élő emberek élhetnek önrendelkezési jogukkal, választási és döntési lehetőségekkel (napirend kialakítása, műhelyek, illetve a benne folyó munka, valamint szabadidős programok önálló választása), véleményüket és igényeiket elmondhatják, érdekeiket érvényesíthetik. Az Intézmény a fogyatékos fiataljait, mint felnőtt embereket kezeli, akikkel szemben elvárásként is megfogalmazódik, a felelős felnőtt viselkedésre való törekvés.

Az Intézmény a rendelkezésre bocsátott dokumentáció, valamint a helyszíni vizsgálat során tapasztaltak alapján, nappali ellátást biztosító intézményekkel szemben támasztott alapvető jogszabályi előírásoknak megfelelően működik.¹⁵ Így az ellátást igénybe vevők részére szociális, egészségi, mentális állapotuknak megfelelő napi életritmust biztosító szolgáltatást nyújt. Rendelkezik a pihenésre, közösségi együttlétre, a személyi tisztálkodásra és a ruházat tisztítására, valamint a meleg étel elfogyasztására szolgáló helyiségekkel. Az Intézmény házirendje tartalmazza a jogszabály által előírt kötelező tartalmi elemeket.¹⁶

Az Intézmény jelenleg 35-40 középsúlyosan értelmi fogyatékos, valamint súlyos és halmozottan sérült személynek nyújt magas szakmai színvonalon nappali ellátást. A szolgáltatás igénybevétele önkéntes. Az Intézményben a nappali ellátást igénybe vevők köre eddig kifejezetten családban élő, és részben önálló életvitelt folytató fogyatékossgal élő személyekre korlátozódott. A Szocvtv. 65/F. § (1) bekezdés határozza meg a nappali ellátást igénybe vevők körét, melynek értelmében a *nappali ellátás elsősorban saját otthonukban élő fogyatékos személyek számára vehető igénybe.*¹⁷ Az Intézmény eddigi gyakorlata a jogszabályi előírásoknak teljes mértékben megfelelő. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kiváltási folyamat eredményeként várhatóan növekedni fog a nappali ellátásra igényt tartó, korábban bentlakásos otthonokban élő fogyatékos személyek száma is. A férőhelykiváltási program időbeli gyorsabb ütemezése mellett arról is gondoskodni kell, hogy a fogyatékos személyek foglalkoztatása, nappali felügyelete, fejlesztése, rehabilitációja megfelelő szakmai színvonalon, megfelelő környezetben biztosított legyen. Ebben a feladatban kétségtelenül nagy feladat hárul a fogyatékos személyeket ellátó nappali intézményekre.¹⁸ *Mindezek alapján az OFP célkitűzéseivel összhangban a nappali ellátások férőhelybővítésének szükségessége merül fel,*

¹⁵ Különös tekintettel a Szocvtv. 65/F.§., SzCsM rendelet 74-82. §§.

¹⁶ SzCsM rendelet 80. §.

¹⁷ Szocvtv. 67/F. § (1) bekezdés

¹⁸ Szocvtv. 75. § (3) bekezdés

és a nappali ellátások hozzáférhetőségének biztosítása a bentlakásos intézményből kikerülő fogyatékos személyek számára is.

Az Intézmény szép környezetet és változatos foglalkoztatást, fejlesztést biztosít az értelmileg sérült fiatalok számára, – többnyire – megfelelő infrastrukturális adottságok mellett. A helyszíni vizsgálat tapasztalatai alapján az emeleti műhelyek akadálymentesen nem közelíthetők meg, a bedolgozó és gyertyaöntő műhelybe kizárólag lépcsőn lehet feljutni, így féltő, hogy a mozgásában korlátozott személyek önállóan, adott esetben segítséggel sem tudják a fenti műhelyeket megközelíteni.

A CRPD alapelvi szinten deklarálja a hozzáférhetőség biztosítását.¹⁹ A CRPD 9. cikk pedig a hozzáférhetőség biztosításáról részletesen rendelkezik, konkretizálva annak tartalmát. A CRPD 9. cikke alapján a fogyatékossgal élő személyek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes körű részvételének lehetővé tétele érdekében a részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek, hogy másokkal azonos alapon biztosítsák a fogyatékossgal élő személyek számára a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat és rendszereket, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, mind városi, mind vidéki területeken. A CRPD 9. cikk első bekezdése megköveteli, hogy a részes államok azonosítsák és felszámolják a hozzáférhetőség előtti akadályokat és korlátokat, többek között a bel-és kültéri létesítmények vonatkozásában. A Fogyatékos Személyek Jogaival foglalkozó Bizottság a bel-és kültéri létesítmények közé sorolja a szociális intézményeket is.²⁰

A CRPD 9. cikke tekintetében fontos kiemelni az ésszerű alkalmazkodás követelményét. *Az „ésszerű alkalmazkodás” az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékossgal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását.*²¹ A CRPD 5. cikk 3. pontja értelmében az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az ésszerű alkalmazkodást. Az ésszerű alkalmazkodás tehát az egyenlőség megteremtését célozza. Az ésszerű alkalmazkodás megtagadása pedig a CRPD egyezmény szerint hátrányos megkülönböztetést valósít meg. Mivel a fogyatékossgal miatti hátrányos megkülönböztetés tilalma a CRPD több rendelkezése kapcsán is rögzítésre kerül, az ésszerű alkalmazkodás követelménye az egész Egyezményt áthatja, ezáltal számos élethelyzetre kiterjeszhető.²²

A Fot. 5. § (1) bekezdése garantálja, hogy a fogyatékos személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre.

A Fot. 4. § ha) pontja szerint *a szolgáltatás egyenlő eséllyel hozzáférhető* akkor, ha igénybevétele – az igénybe vevő állapotának megfelelő önállósággal – mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára akadálymentes, kiszámítható, értelmezhető és érzékelhető,

hb) *az épület egyenlő eséllyel hozzáférhető*, ha mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára megközelíthető, a nyilvánosság számára nyitva álló része bejárható, vészhelyzetben biztonsággal elhagyható, valamint az épületben a tárgyak, berendezések mindenki számára rendeltetésszerűen használhatók,

¹⁹ CRPD 3. cikk f) pont

²⁰ CRPD 2. számú általános kommentár II/17. pont.

²¹ CRPD 2. cikk

²² Pl. oktatás (CRPD 24. cikk), egészségügy (CRPD 25. cikk), munkavállalás és foglalkoztatás (CRPD 27. cikk) stb. Ld. részletesen: Halmos Szilvia: *Fizikai akadálymentesítés a munka világában*, Esély, 2009/2. 32.o.

hc) az információ egyenlő eséllyel hozzáférhető akkor, ha az mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkciókban sérült emberek számára kiszámítható, értelmezhető és érzékelhető, az ahhoz való hozzájárulás pedig az igénybe vevő számára akadálymentes.

A Szocvtv. ezeknek a célkitűzéseknek megfelelően előírja, hogy a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézményekben a fogyatékos személyek jogainak érvényesülése érdekében, *figyelemmel kell lenni különösen az akadálymentes környezet biztosítására.*²³

A hozzáférhetőség előfeltétele a fogyatékos személyek önálló életvitelének, valamint annak, hogy teljes mértékben és egyenlően részt vegyenek a társadalomban. A hozzáférhetőségi szabványok biztosításának kötelezettsége egyaránt vonatkozik az állami és a magánszektorra is.²⁴

A vizsgált Intézmény vonatkozásában megállapítható, hogy az emeleten található műhelyek a fogyatékos személyek munkahelyei is egyben, így a CRPD 27. cikkében foglalt munkához és foglalkoztatáshoz való jogaik sérelme is felmerülhet, amennyiben a munkahely számukra nem hozzáférhető. A munkahely megközelítése jelenleg nem okoz gondot az Intézmény által ellátott fogyatékos személyeknek. Alapvető joggal összefüggő visszasság gyanúja merülhet fel azonban azon fogyatékos személyek esetében, akik állapotromlásuk következtében és az akadálymentes környezet hiánya miatt kerülnek ki a nappali ellátásból, vagy abban az esetben, amikor új ellátotti jogviszony esetleg azért nem létesül, mert a foglalkoztató műhely a – fizikai állapotánál fogva lépcsőzni nem képes – fogyatékos személy számára nem hozzáférhető.

Ebben a tekintetben szükséges kiemelni, hogy az ésszerű alkalmazkodás kötelezettsége mindig egy ex nunc kötelezettség, ami azt jelenti, hogy attól a pillanattól kezdve érvényesíthető, amikor egy károsodással rendelkező személynek egy adott helyzetben szüksége van, hogy az adott összefüggésben másokkal azonos alapon élvezhesse jogait.²⁵ Az ésszerű alkalmazkodás célja az egyéni igazságosság elérése abban az értelemben, hogy biztosítja a diszkrimináció mentességet vagy az egyenlőséget, figyelembe véve az egyén méltóságát, önrendelkezését és választását. Az intézményvezető véleménye alapján, mivel az Intézmény alsó szintjén több foglalkoztató helyiség is akadálymentesen elérhető, ezért várhatóan a jövőben is a munka racionális megszervezésével, átcsoportosítással, lesz olyan megoldás, mely az Intézmény valamennyi ellátottja számára lehetővé teszi majd a képességeinek és választásának megfelelő foglalkoztatás elérését, még állapotromlás esetén is. Az Intézményben várhatóan, szükség szerint a műhelyek hozzáférhetősege, és ezáltal a foglalkoztatás, az ésszerű alkalmazkodás követelményét is szem előtt tartva, a jövőben is biztosítható lesz valamennyi fogyatékos személlyel élő ellátott számára. Az intézményvezető szerint az Intézmény működési alapelveivel és filozófiájával is ellentétes lenne, amennyiben a jövőben az ellátás iránti kérelmek között az alapján történne szelekció, hogy a kérelmező súlyos mozgáskorlátozott és emiatt a foglalkoztató műhely számára nem hozzáférhető.

6.4. Az intézményben nyújtott nappali ellátás személyei feltételei és a közösségfejlesztési tevékenység vonatkozásában

A magas színvonalú ellátáshoz elengedhetetlen *a megfelelő létszámú és elhivatott szakmai személyzet.* Az Intézményben a személyi feltételek jelenleg a jogszabályi előírásoknak megfelelően biztosítottak. A kapott tájékoztatások és a munkatársaim vizsgálati tapasztalatai alapján megállapítható, hogy az utóbbi időben a szociális szféra területén az egész országban tapasztalható a nagy mértékű munkaerőhiány és a nagy arányú dolgozói fluktuáció. Egyre

²³ Szocvtv. 94/F.§ (2) bekezdés a) pont.

²⁴ CRPD 2. számú általános kommentár IV. 35. pont.

²⁵ CRPD 2. számú általános kommentár II. 25. pont.

nehezebb a megfelelő személyiségű és az ellátáshoz szükséges és elvárható kompetenciákkal rendelkező munkavállalók alkalmazása, így az intézményvezetők gyakran kényszerülnek kompromisszumokra.

Az Intézmény vezetőjének tájékoztatása alapján eddig nem jelentett gondot a szakemberek pótlása, de az intézményvezető maga is tapasztalja, hogy egyre nehezebb megfelelő, elhivatott szakembereket találni. Az ellátottak biztonságát és jólétét garantáló, az emberi jogait biztosító, emberi méltóságukat tiszteletben tartó gondoskodás és ellátás csakis akkor valósul meg, ha megfelelő létszámban, szakmailag tapasztalt, emberileg pedig elkötelezett munkavállalókat tudnak tartósan foglalkoztatni a fogyatékossgal élő személyeket ellátó nappali intézmények. Az Intézményben a dolgozókkal szemben elvárás a minőségi munka, az ellátottak tisztelete. Az Intézmény a jelenlegi szakember hiányban megmutatkozó problémák és az alacsony bérek ellenére biztosítja a dolgozói számára a magas szintű szakmai fejlődés lehetőségét, megfelelő, barátságos munkakörülményeket, és emellett az emberi jogi szemléletnek is megfelelő értékrendet vár el dolgozóitól. Ennek köszönhetően eddig nem jelentett problémát a szakemberek pótlása.

Az Intézményben megvalósuló *foglalkoztatás a rehabilitáció fontos része*. A munkavégzés, a meghatározott munkarend és fegyelem az önálló életvitel fontos eleme. A munka által a fogyatékossgal élő személyek önbecsülése nő, a társadalom fontos, értékes tagjának érezhetik magukat. A munkájuknak pedig szemmel láthatóan hasznos eredménye van (például: állandó megrendelések, webshop működtetése, kiállítások stb.). Az Intézmény határozottan támogatja a fiatalok foglalkoztatását; példaértékű, ahogy az egyes műhelyek termelésének meghatározásába, a munkafolyamatok ütemezésébe bevonják az ellátottakat is. A helyszíni vizsgálat tapasztalatai alapján az ellátottak szeretik a műhelyekben végzett munkát. A cél a külső munkaerőpiacra való kijutás, azonban ez sok esetben akadályokba ütközik. A nyílt munkaerőpiaci munkáltatók célzottabb felkészítése és a mentorálás erősítése, jelentős előrelépéseket hozhat a jövőben.

Az utóbbi időben *számos olyan példaértékű, innovatív kezdeményezés* valósult meg az Intézményben, amely az ellátottak életminőségének javítását, élmények megtapasztalását, képességeik fejlesztését teszik lehetővé. Kiemelt figyelmet fordítanak a más intézményekkel, való kapcsolattartásra és a közösségi fejlesztésre, az integráció minél szélesebb körű megvalósítására. A befogadó közösségek létrehozásának nélkülözhetetlen eleme a megfelelő szemléletformálás. A társadalom tagjainak fel kell hagyniuk a fogyatékossgal alapuló hátrányos megkülönböztetést eredményező szemléletmóddal, a téves feltételezésekkel, amelyek a fogyatékossgal élő személyeket az önálló életvitelükben akadályozzák. Ezen a területen kiemelkedőnek tekinthető az Intézmény társadalmi szemléletformáló tevékenysége és a fogyatékossgal élő személyeknek a közösségi életbe való mind intenzívebb bevonása (ld. fentebb ismertetett Art But, Ability Café program stb.).

A helyszíni látogatás tapasztalatai, a kapott tájékoztatások és a rendelkezésre álló adatok alapján az Intézmény megfelelően gondoskodik a fogyatékossgal élő személyek nappali ellátásáról, egyéni képességeik fejlesztéséről, foglalkoztatásukról. Az önálló életvitel segítése és a közösségbe való befogadás fontos prioritások az Intézmény dolgozói számára. Hangsúlyos missziójuk, hogy minden embert egyenlőként ismernek el és erősítik, hogy a fogyatékossgal élő személyek a társadalom hasznos és megbecsült tagjai.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az Intézmény a veszélyeztetett társadalmi csoportba tartozó fogyatékossgal élő személyek életminőségének javítása érdekében olyan ellátási körülményeket teremtett és tart fenn, amelyek a fogyatékossgügyben érvényesülő paradigmaváltásra, az emberi jogon alapuló szemléletmód, kiemelten az emberi méltóság és az egyén autonómiájának tiszteletben tartására épülnek.

7. Összegzés

A fogyatékosági független mechanizmus keretében folytatott vizsgálat, annak keretében pedig a helyszíni látogatás célja, az Intézmény működésének megismerése és alapjogi szempontú vizsgálata volt. A CRPD célja valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékossgal élő személy számára, és a velük született emberi méltóság tiszteletben tartásának előmozdítása.

Az Intézmény működési filozófiája, a fogyatékossgal élő személyek egyedi igényeinek és szükségleteinek megfelelő ellátás biztosítása elősegíti az önálló életvitelhez való jog érvényesülését. Az ingergazdag infrastrukturális környezet és családi légkör hozzájárul a fogyatékossgal élő személyek méltó életkörülményeinek biztosításához. Emellett kiemelendő az Intézmény vezetőségének és valamennyi munkatársának szakmai elhivatottsága, amely az emberi jogi szemlélet alapján teljes mértékben tiszteletben tartja az Intézményben ellátott fogyatékossgal élő személyek egyéni autonómiáját, támogatja az önrendelkezésük kiteljesedését, fejlődését. A közösségi életbe való befogadással, a társadalmi szemlélet formálással kapcsolatban tett kezdeményezéseik meghatározó mértékben hozzájárulnak az érintett személyek életminőségének javulásához, az alapvető jogaik és a CRPD-ben rögzítettek minél szélesebb körben való érvényesüléséhez.

8. Intézkedéseim

Tekintettel arra, hogy az intézményvezető tájékoztatása alapján az intézmény az emeleten található műhelyek tekintetében – az észszerű alkalmazkodás elvét is szem előtt tartva – vállalja a foglalkoztatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés biztosítását a nappali ellátás szolgáltatást igénybe vevő valamennyi jelenlegi és jövőbeli ellátott vonatkozásában, így ehhez kapcsolódó intézkedést jelenleg nem teszek.

A fentiekén túl az Intézmény működése vonatkozásában alapvető joggal összefüggő visszasság gyanúja nem merült fel, így azzal kapcsolatos megállapítást és ombudsmani intézkedést nem teszek.

Budapest, 2023. az elektronikus dátumbélyegző szerint

Dr. Kozma Ákos

Mellékletek

1. számú melléklet: udvar

2. számú melléklet: tornaszoba

3. számú melléklet: folyosó

4. számú melléklet: ebédlő

5. számú melléklet: terápiás, foglalkoztató műhelyek

